

رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

Dendi

دندي

مَنْ خَلَقَ الْكَوْنَ؟ وَمَنْ خَلَقَنِي؟ وَلِمَآذَا؟

Mei yá nà Anduniya hàliita ?
Mei yá nà hēi bònḡō hàliita ?
Ifò gànna ?

اللَّجْنَةُ الْعِلْمِيَّةُ
بِرئاسة الشؤون الدينية بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

مَنْ خَلَقَ الْكَوْنَ؟ وَمَنْ خَلَقَنِي؟ وَلِمَاذَا؟

Mei yá nà Anduniya hàliita?
Mei yá nà hēi bònḡò hàliita ? Ifò
gànnà ?

اللَّجْنَةُ الْعِلْمِيَّةُ

بِرئاسةِ الشُّؤْنِ الدِّيْنِيَّةِ بِالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِ النَّبَوِيِّ

Mei yá nà siriyayo káayo ñ dira nna Anduniya wò kulu jìsi (hunayo nna buyo, hùndèkòniyo ημενε cère hei heiyo, ciini nna zaari, hàyàyo sáayo bère berèyo, ka kpee hari à μεε) ?

Áyara Anduniya wò nà à bònḡ hàliita nò ? Dě à kà nò ză zam ka gono kuna? Dě à de kà ka gono nò jirise bònḡ ? Irikpe Ká Ā Beeriyò cì :

﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ

لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

﴿Áyara n nà n hàliita nò ká à na bara Hàliitàkpe fò gono n se ? Dě du ka nḡayo yă bara n bònḡoyo hàliitàkpeeyo ? 35

Dě bine nḡayo yá nà samayo nna gannā hàliita? Nḡa di kulu nàm , n de bara ká n suu naane (cimmanīyo ημενε) nò 36 ﴿ [At-Tuur : 35 - 36].

Dě iri na iri bònḡoyo hàliita, nḡa à suu tè à 'n bara ká iri hunu kite nò ză kòonu kuna aw jirise bònḡò, dė ya nò ni, cimi ká sika si à kuna nò : ká anduniya wò himā à 'n bara ká à gonna Hàliitàkpe Bèeri fò nò , Yiikokpe ; domi à suu tè à 'n bara anduniya wò nà à bònḡ hàliita ! aw à 'n hunu kite ză zam ka gono kuna ! aw bine à 'n bara à kà nò jirise bònḡò !

Ifò ganna nò bòrǒ cimi nò hàifoyò káayo à suu diya nla gonoyo se ? Sàsàwàni : (beiyo, nna lăakali, nna hunde, nna hunde ημενε hàifò māyo, nna bāayo), à na ci ká ģ diya n ημενε sėdayo ganna ba ? Ka à bara ya ni, ifò ganna nò bòrǒ anduniya bèeri wò

Hàliitàkpe Gonoyo kakāu, à dù koo diya À hàliitayo, nna À gbeiyo, nna À sisibi māyo ηmene sēdayo ?!

Bòrò làakàlìntε fɔ suu tùtu ò mà cì à se : fū wò kà nò ka na bara ká bòrò fɔ yá nà à cini ! aw binε ò mà cì à se : zam ka gono (kòonu) yá nam fū wò gono ! Dē ya nò, metε bòrò foyoo tε koo warka ǎ cì : anduniya bèerì wò kà nò ka na bara zǎ Hàliitàkpe fɔ do cimmanī ?! Metε làakàlìntε ba tε ka tùtu ò mà cì à se : anduniya siriyà cirici sàwàntε wò kà nò jirise bònḡɔ ?

Hàiyo wò kulu gu iri tɔyani cìnè gùrè fɔ ga nò, ḡya nò ká anduniya wò gonna Nɔrukpe Bèeri, Yiikokpe, à hai kulu Bèrè Bèrèkpe , nna kpeεε ká Kpei Di Fɔlonku yá hìmāayo nna ò mà bòɔta ηmaa À se, ya nò heaika kulu se ñ bòɔta ηmaa À Kpèitère baasi, bòɔta ηmaayo di bara kòonu nò, ḡya kpeε di suu hìmāayo nna ò mà à bòɔta .

Nɔrukpe nò Hàliitàkpe Bèeri

Nɔrukpe, Hàliitàkpe Gùrè fɔ yá gono, ḡya yá bara Mèikpe, hai kulu Bèrè Bèrèkpe, Arziki Nòokpe Ká ḡya yá hunanī koo wi. ḡya yá nà gannā hàliita ka à baananī ka nam hunayoo tε À hàliitayo se à bònḡɔ. ḡya yǎ nà bònḡɔdɔɔyo nna hàliita bèeri bèeriyo káayo ò gono ò kuna hàliita, ka siriyani cirici wò ká à gu À Kpèitère Jirima nna À Bayo ciba dam weenu nna hàndu nna ciini nna zaari kuna.

ḡya nò Warka À nà hewu baananī iri se, hewu ká dē à si hunayo suu tē, ḡya yǎ cìnjiyo zumani kìtε iri

se, n̄a À nà tèekuyo nna isāyo baananī iri se, N̄a yă bara ká À gu iri n̄maaranī ko gu iri c̄erima sáa ká iri gono iri nyāyo gundeyo kuna ka sinna gaabi f̄o, N̄a yă binεε kp̄iri diranī iri gaayo len̄jiyo kuna ză iri heiyo hāri iri buyo.

**Kpei Di Ká À bara N̄rukpe, Hàliitakpe,
Arziki Gòmìnìkpe n̄ò Irikpe Kpei Ká À Ḡeiyo
koo Beeriyò .**

Irikpe Ká À Beeriyò cì :

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى
الْعَرْشِ يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ
بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾﴾

«Cimi, noo N̄rukpe n̄ò Irikpe Ká À nà bòn̄n̄d̄ooyo nna gannā hàliita jìbìrì idu bìn̄nī ka dù ka Tεε ka Beerì Gado Bèeri (Al'Archi) ga, N̄a yă ciini nna zaari daabu nna c̄εε n̄ dù koo c̄εε c̄ε̄ji kariga karigayo bòn̄n̄, n̄a À nà weenu nna hāndu nna hānd̄or̄iyayo hàliita ka nam ñ bāanīyo koo gonoyo À f̄òro bòn̄n̄. N̄a À F̄ol̄nku n̄m̄ene n̄ò hàliitayo nna f̄òroyo kulu, N̄a n̄ò Kpei Ká À n̄m̄ene àl̄heeri mutu koo bayo , N̄a n̄ò hàliita kulu N̄rukpe 54» [Al-A'araaf : 54] .

Irikpe yă bara h̄ai kulu ká à gono gonoyo kuna N̄rukpe nna n̄ Hàliitakpe ză h̄ai ká irī h̄onne nna h̄ai ká iri suu h̄onne, À bàasi h̄ai kulu bara hàliita n̄ò À hàliitayo kuna, n̄a À F̄ol̄nku yă h̄imāayo n̄ mà

bòṭa ḡmaa À se, ka suu bòṭa ḡmaa bɔ̀rè fɔ ḡmāanī se koo margu nna Àla . Wece si À Se À Mèiyo kuna ðe bine À hàliitayo kuna ðe bine À bère bèreyo kuna ðe bine bòṭa ḡmaayo À Se kuna .

Ðe meekakaw kuna iri ba dàṃ ká irikpe ḡmaanìyo fɔyo gono nna Irikpe Ká À Jirima Bayo koo Kùbeyo dà gonoyo dom ba sarā nò; domi à suu tè irikpe hinka mó gonoyo ḡmene àlāmari bere bere wakati gure fɔ kuna, Irikpe Ká À Beeriyò c̣ :

{لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَاءُ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا...}

{Ðe irikpe fɔyo dom gono bònḡḡḡ nna ganna kuna Irikpe Kpei Bèeri bàasi dà ñ dom ba sarā nò (1)...}¹ [Al-Anbiyá'i : 22] .

Nɔrukpe Hàliitàkpe ḡmene Zẽm Zẽmyo :

Nɔrukpe Di Ká À Geiyo gonna Māa Hènno Káayo ñ suu tè kabuyo, ḡḡa À gonna Zẽmyo tùutuuma Bèerinteyo Jirimànteyo Káayo ñ gu À Tɔyo ka Kùbe ciba. À Kpèitère Māayo di kuna nò : "Al-Khaaliq" (Hàliitàkpe) nna "Allaahu" (Irikpe) ká hàì ká ñ nufi nna àla nò : Warka binèyoo bāa Àla ko gu À jirimanī ko gu À bayani ko hamburu Àla ko gu À kàmuna ká À Fɔlɔnku yā hìṃāayo nna nna ñ mà bòṭa ḡḡaa À sé, À sinna wece. Māayo di kuna nò "Al-Hayyu" (Warka À Hunayo), nna "Al-Kayyuumu" (Warka À Keiyo nna À Bòḡḡḡ ko gu À hàliitayo kèyyani) nna

---

¹ bònḡḡḡ nna ganna di

"Ar-Rahiim" (Warka À Sisibii fisɔyo nna àlsilàama hènɔyo), nna "Ar-Razaaq" (Warka À hàliitayo nɔ hàì ká ñ huna nnā), nna "Al-Kariimu" (Àlheiri nna Jirima nna Gòminī tùtuumakpe) , Irikpe Ká À Beeriyo cì àl-Kùrani Jìrìmànte kuna :

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾

Irikpe nò Kpei Ká irikpe fɔ si ká à hìma n mà bɔɔta fàassede Nɛa, Kpei Ká À hunayoo Ká À kēiyo nna À Bɔɛɔɔ koo hàliita kulu kēiyanīyo , dùsum su gu À zà bère jìbìrì, À mɛne nò hàì Ká à gono bònɛɔ ɔyo kuna nna hàì ká à gono gannā kuna, mei yá ba hini ka à hànsine fàaba ka À ɔɔ dē à nà ci nna À tùtuyo ! À gu À hàliitayo ɛmene hàì káayo n tè ka bisa bei nna n ɛmene hàì káayo ñ kà tēyo , n dù ka na bara ká ñ hàìfɔ bei À hàì kulu ká À bei kuna fàase hàì ká À bāa (n mà bei) , À Tità ba ka hēi ka bisa bònɛɔ ɔɔyo nna gannā, (nna à ya nò) n cèrimayo suu timyo ka bine ka suu gaabuyo À Se , Nɛa nò Kpei Ká À Beeriyo Ká

À Bayo ka Bara Jirima Bèerikpe. 255 [Suratu Al-Bakara : 255] .

Nɛa Irikpe Kpei Bèeri cí :

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا

﴿Cì : Irikpe Di Nḡa nò Irikpe Ká À bara nò À Bónḡōfɔ 1

Irikpe Ká hàliita kuluu nufi nna à bùkaata biyayo cèejìyo 2

À na hei, ò bine ná À hei 3

hàifɔ bine na bara À cine 4 ﴾ [Al-Ikhlaasu : 1-4].

Irikpe Di Ká À Σε nò ḡ bòota ḡmaa gu À Bḡḡḡ zěmyo nò nna zěmyo káayo ḡ tɔyo koo kùbeyo

À ḡmene zěmyo di kuna nò : Nḡa nò Kpei Ká ḡ bāa koo beerani ko jirimani koo hamburu ko kāmuna koo tamtere ḡmaa À Σε nna cimi, À bàasi hàì kulu bara hàliitante nò, ká ò tèke gbei tɔyo, fòorònte, lìizàayante.

À zěmyo di kuna nò ká Nḡa nò Warka Ḃ Hunayo koo Keiyo nna À Bḡḡḡ koo Hàliita kulu keiyanī , dē ya hùndèkòní kulu ká à gono gonoyo kuna Irikpe yá nà à hunanī ka kana àla zǎ zam ka gono kuna, ḡḡa Nḡa yǎ kùlaayo nna àla nna à gonoyo nna à hunayo hàyà nna hàika ḡ tɔ àla kulu. Ká à bara ya ni, Irikpe Dii hunayo nó ya ka su ba bu, ḡḡa à suu tè À 'n beeni, Ḃ keiyo nna À Bḡḡḡ nò ka bara hàliitayo kulu Kèiyànìkpe ḡḡa À suu jìbìrì, dùsum mosom su gu À zà bèr jìbìrì .

À zěmyo di kuna nò ká Nḡa nò Bèikpe Ká hàifɔ suu tukuyo À Σε ganna kuna bère sama kuna .

À zěmyo di kuna nò ká Nɔ́ nò Mǎakpɛ Dìyàkpɛ Ká Ǻ mǎa hǎi kulu koo diya hǎliita fɔ́ kulu, Ǻ bei wisi wisi ká Ǻ tɛ kùsùmáyo kuna nna hǎika jènnèyoo tukuyo , hǎifɔ́ suu tukuyo Ǻ sɛ ganna kuna bèrɛ sama kuna.

À zěmyo di kuna nò ká Nɔ́ nò Warka Ǻ hini , Ká hǎifɔ́ su gu Ǻ mɔ́nɔ́yani , hǎifɔ́ binɛ suu hǎika Ǻ bǎa yèeti , Ǻ tɛ hǎika Ǻ bǎa nò koo honɔ́u hǎika Ǻ bǎa, Nɔ́ yǎ jinàní koo zinkiraní, Nɔ́ yǎ gonna Lasabu Hènnɔ́ Tɔ́ntɛ Kubèntɛ.

À zěmyo di kuna nò ká Nɔ́ nò Hǎlìitàkpɛ, hunàyo hàyà Nòɔkpɛ, àlǎmariyo Bèrè Bèrèkpɛ Ká Ǻ nà hǎliita kulu hǎliita ka à hǎi kulu siriyaní , hǎliita kulu gono Ǻ yiiko nna Ǻ liizaaya cìrɛ nò.

À zěmyo di kuna nò ká Nɔ́ nò Warka Ǻ tutu bɔ́rò fɔ́ kulu ká à gono mǎsu nna sènne kuna sɛ, koo binɛ bibikpɛ ká Ǻ fàaba cééji kulu fàaba, koo binɛ sari kulu hiibaní , hǎliita kulu bara ká dǛ à kam binɛ bibi fɔ́ kuna aw masu fɔ́ kuna Ǻ dɔ́ nò Ǻ zulu ka yèi tilasi bònɔ́ .

Bòɔtayo suu tɛ fàase Irikpɛ Ká Ǻ Beeriyó Sɛ, Nɔ́ nò Kpɛi Ká Ǻ Tɔ́yo koo Kùbɛyo, Ká Ǻ Fɔ́lɔ́nku yǎ hímáyo nna bòɔtayo di nɔ́ hǎifɔ́ ɔ́mǎani suu hímáyo nnǎ, ya nò hǎi kulu ká nò bòɔta ka Ǻ nǎm bara hǎika n̄ bòɔta kɔ́ɔnu bɔ́nɔ́ nò nɔ́ à bara hartàntɛ nò ká à gono buyo nna beeniyo mɛ .

Irikpɛ Ká Ǻ Gɛiyó nà iri gòmíni lǎakaliyo ká n̄ dū koo hǎifɔ́ bei Ǻ Kpèitèrɛ Bayo nna Ǻ Jirima senni

kuna, n̄a À nà hàlìitàtèrè hènno fɔ dèese iri gaayo kuna, hàlìitàtèrè hènno fɔ ká ǎ bāa alheiri koo kàbiya cùuta, koo nàssu koo lǎakali karani dĕ à huro nna Irikpe hàlìita kulu Nɔrukpe. hàlìitàtèrè dii cìba À Kpèitere Tɔyo ka Kube ga nò, ka yēi koo cìba ká à suu tè n̄ mà À zém nna hartayo, Geiyoo tabbatayo À Ga.

À suu hìimāayo nna làakàlìnte à 'n bòota m̄jaa faasé Warka ǎ kùbeyo se, tò n̄ja m̄ete nò ǎ bòota n̄maa hàlìita fɔ zaɲa à tàka kà ǎ hartayo aw ka hartayoo bìsayo àla !

À suu tè warka se ñ tàm̀tèrè n̄máa mà bara b̀ro dĕ bin̄e toolu dĕ bin̄e túuri dĕ bin̄e hundèk̀oni fɔ !

Irikpe gono À samayo b̀n̄n̄ò nò koo Beeriyoo koo Tèkeyo À Gado Bèeri (Al-Archi) b̀n̄n̄ò, koo fefèiyoo koo n̄māan̄eyoo nna À hàlìitayo. À B̀n̄n̄ò Kùsũm si À hàlìitayo kuna, À hàlìitayo b̀n̄n̄ò kùsũm hàifɔ si À B̀n̄n̄ò Kùsũm kuna. À suu huro ka bin̄e ka suu ci gá À hàlìitayo hàifɔ kuna .

Irikpe Di, hàifɔ na bara À Tàka, N̄ja bin̄e nò Warka ǎ m̄aa koo diyā, À sinna cine, N̄ja yǎ wàdaatayo ka suu bá hàifɔ bùkaata À hàlìitayo dɔ, À suu n̄mǎ, À suu jib̀iri, N̄ja yǎ Bayo koo bara Jirima Bèerikpe ká À suu tè Á 'n gonna wei dĕ bin̄e k̀o; ká à bara ya ni, Hàlìitàkpe gonna Zém Zēmyo Beerì Jìrìm̀anteyo nò ya , n̄ja à suu tè bùkaata dĕ bin̄e hartayo mà bara À Zēmyo.

Irikpe Ká ǎ Beeriyoo cì :

﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٍ فَاَسْتَمِعُوا لَهُۥٓ اِنَّ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوْا ذُبَابًا وَّلَوْ اٰجْتَمَعُوْا لَهُۥٓ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوْهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبِ وَاَلْمَطْلُوْبِ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوْا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٧٤﴾﴾

«Noo boroo, n̄ nà sàsàwànì tè noo se, wà hanṅa feeri ka m̄aa àla : warkaayo se noo b̄òta ṅm̄aa ka Irikpe n̄àm di suu hini ka hamini hàliita bá n̄ nà c̄ere kùmma à ḡanna, bá hamini dí nà hàif̄o k̄om n̄ ga n̄ suu hini ka n̄ b̄òṅṅoyo f̄aaba ka tà n̄ ga, z̄á tooluyo di nna hamini di kulu bara m̄ònṅònt̄eyo n̄ .

N̄ ná Irikpe bayani ka À jirimanī À Bayo nna À Jirima zaka (ká à h̄imayo nn̄a)(1), lalle Irikpe n̄ Ḡaabik̄onī B̄òoyàkpe 74».¹ [Al-Hajj : 73-74] .

Ifo ḡanna n̄ Hàliit̄akpe B̄èri J̄ir̄im̄ant̄e Di n̄ iri hàliita ? N̄ga ifo À b̄aa nna iriyo ?

Aayala l̄aak̄al̄inte ba tutu ká Irikpe n̄ hàliit̄ayo w̄ò kulu hàliita n̄ ká à nà bara guuri f̄o b̄onṅò ? Aayala Irikpe À nà hàliit̄ayo di hàliita n̄ h̄òre b̄onṅo , beesinka N̄ga ȳá Mutu ka bara Ḡòni ka bara B̄èiyo kulu T̄ik̄ikpe ?

Aayara l̄aak̄al̄int̄e h̄enn̄o ba tutu ká Warka À nà iri hàliita ka n̄àm iri hàlita w̄ò ȳasi mutu koo sawayo koo b̄òoriyo ka j̄aasa, n̄ga À nà hàika à gono samayo nna ganna kuna baananī iri se, à kuluyo w̄ò mà bara À nà iri hàliita n̄ ká à na bara nna guuri f̄o d̄é bine à 'n bara À mà iri n̄àm ka ná h̄āyo k̄āyo n̄ mutu ko gu

¹ ka siima nna ká ñ haif̄o ṅm̄aniyo b̄òta ka Irikpe n̄àm.

iri kɔtɔyo tutu iri se, zàŋa : Ifɔ gànna nò iri gono ně dɔ (Anduniya wò kuna) ? Ifɔ yǎ gono buyo banna ? Ifɔ nò ñ guuri nna iri hàliitayo ?

Ayara làakali hènno ba tutu ká hanŋa cenìyo su ba gono tìkì dàariikpe se ihènno banayo mà gono ihènno tèekpe se ?

Irikpe Ká Ā Geiyo cì :

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ (115)

«Dě ya noo tàma ká Iri de nà noo hàliita hòore kòonu bònŋɔ nò, nna ká ñ su ba noo yèeti kite Iri dɔ (no buyo banna) 115 ?» [Al-Muuminuun : 115] .

Haika à bara deidei nò ká Irikpe nà dìyàyo dòntɔ kite domi iri 'n dùwa ka hàika gànna iri gono bei , nŋa Ā nà iri cìba yási ká iri ba Ā bòɔta koo màanì nna Āla, nna hàika Ā bāa nna iriyo ! nna mete yási iri ba te ka duwa Ā yarda g, nŋa Ā nà iri beiyanī iri yēiyo dɔ buyo banna .

Nŋa Irikpe nà dìyàyo dòntɔ kite ñ mà iri beiyanī ká Irikpe Fɔlonku yáa himāayo ñ bòɔtayo Ā se, iri 'n yēi ka bei mete yási iri bó gu Ā bòɔta, ñ mà yēi ka iri beiyanī Ā fɔroyo nna Ā hònŋeeyo, kaa yēi ka iri beiyanī tàbiya hènnoyo káayo dė iri nà ñ kɔtɔ iri hunayo ba bòori àlheiriyo nna àlbarkayo mà à faafu.

Irikpe bine nà dìyà tùutuuma dòntɔ kite zàŋa : (Nuu, Ibrahiim, Muusá nna ISSA) ka ñ tèemàko nna muujizayo káayo ñ cìbayo ká cimi nò ñ te nŋa lalle ñ bara dòntònteyo nò zǎ Irikpe Ká Ā Geiyo dɔ,

n̄a n̄ kòkòrò yá du ka bara Muhammadu (Irikpe mà à f̄s̄ ka à saabu ka à yeenanī).

Lalle dìyàyo di kulu nà iri nɔ làabaari làabaari nɔyo geiyànte kulu tìkì ká hunayo wò (anduniya kuna) bara zarabani nò, hunayo b̀h̄j̄ b̀h̄j̄ c̀ere ba gono nò buyo banna (laahara kuna).

Nna ká àljanna gono àlsilaama h̄ennɔyo se n̄ayo káayo n̄ nà Irikpe b̀òta À F̄l̄onku Ká wece si À Se, ka cimi nɔ dìyàyo kulu se, nna ká n̄nè gono ká Irikpe nà à s̀òru gùtùruyo (ceferiyo) se n̄ayo káayo n̄ nà irikpe ñm̀ànì f̄oyo b̀òta ka margu nna Irikpe aw bine n̄ ci ceferiyo Irikpe dìyàyo kuná àf̄ se .

Irikpe Ká À Beeriyò c̀ :

﴿يٰٓيٰٓنَبِيَّ اٰدَمَ اِمَّا يٰٓاٰتِيْنٰكُمْ رُّسُلٌ مِّنْكُمْ يَفْضُوْنَ عَلَيْكُمْ ؕ اٰتِيْتِي فَمَنْ اٰتَقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِآٰتِيْنٰ وَاَسْتَكْبَرُوْا عَنْهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٣٦﴾﴾

«Noo Aadama k̄ooyo d̄e dìyàyo kà noo se z̄a noo kuna nna koo À ñmene Aayayo cou noo se, saa di warka à hamburu (Irikpe) ka gbei b̀òriyanī hàifò hamburuyo su ba gono n̄ se laahara ya nò n̄ su ba binè bibi te (hàifò ká à b̄isa b̀on̄j̄) 35

Warkáayo n̄ayo nà Iri aayayo kakāw ka jirimankei t̄e nna ñla coroo di n̄nè boroo nò ya n̄ bó g̀òng̀òr̀òyo à kuna 36» [Al-Aaraaf : 35-36] .

Irikpe Ká À Beeriyò c̀i :

﴿يٰٓآٰيُّهَا النَّاسُ اَعْبُدُوْا رَبَّكُمْ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ

تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْتُوا النَّارَ الَّتِي وُفُوذَهَا النَّاسُ وَالْحِجَابَةُ أَعْدَتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

«Noo boroo wà bòota ñmáa noo Nɔrukpe se Kpei Ká À nà noo hàliita nna warkaayo ò jina ka kà noo se , domi wà tɔ Irikpe hàmbùre gá 21

Kpei Ká À nà gannā ci dàariji noo se ka sama ci à se làasì ka à ciniyo kùbeyoo jaasayo, ñja À nà cinji zumanī zǎ bònɲè dɔ ka tuuri hinzeyo kàa nna cinji hari di domi ò mà bara hunayo hàya noo se , à see ganna wà suu wece te Irikpe se ka du koo bei (ká À bara À Fɔlɔnku nò) 22

Dě noo gono sika kuna nna hàika Iri zumanī Iri tǎm (Muhammadu) se nò, tò wà kana suura gùre fɔ zaɲa à tàka, saadi wà noo séeda kàakpɛeyo ce kite Irikpe bàasi, dě noo bara cimìtèeriyo .

Dě noo nà te ya , noo bine mosom su ba hini ka te ya nò , À se ganna wà hamburu nìnè ká à kubaniyo hàya nò boroo nna tonniyo, ò dù ka à sòɔru cefriyo se nò 24

N mà warkáayo coroo nà cimi nɔ ka gbei

hènnɔyo tɛ nɔ làabaari kàano ká àljannayo káayo isayoo zùru n̄ cìreyo gono n̄ sɛ (laahara). (N̄ kuna) ba s̄aafɔ n̄ nà n̄ nɔ n̄ ñmɛnɛ t̄uri hinzeyo kuna àfɔ se n̄ mà cì : warka n̄ dom jina ka iri nɔ nò ya, n̄ dù ka kàna n̄ se àla nò n̄ja ǎ hìmāayo nna s̄intè ñmɛnɛ di. Àljanayo di kuna n̄ gonna wèi gèiyañteyo , n̄ mà yēi koo gòngòròyo koo gonoyo n̄ kuna .

[Al-Baqarah : 21-25] .

Ifɔ ganna nò dìyàyo hei ba ka bara ñmàani ñmàani ?

Cimi nò ká Irikpe nà À dìyàyo dòntɔ zàmāayo ga, zàmāa (àl-ummah) fɔ si fàase à bara ká Irikpe nà dìyà samma n̄ ga, domi à mà n̄ cɛ ka kpee nnā bòota ñmāayo n̄ Nɔrukpe sɛ ga, ka À Fòrooyo nna À Honñeyo tɔyanī n̄ ga, n̄ja n̄ kulu ñmɛnɛ ceyo di guuri bara nò : tàmtèrē ñmāayo Irikpe Yiiko Kulu nna Jirima Bèerikpe Fɔlɔnku Sɛ. Baa saafɔ bine zamāa bá ifɔ di sinti koo fòrooyo n̄ mà Irikpe ci À fɔ ká n̄ dìyà kà nnā n̄ sɛ nàm aw koo gu à mɛɛranī, se Irikpe mà dìyà fɔ ñmàanī sàmma ka à tèkɛ à mà n̄ òrau h̄insa ka boroo yēeti h̄aliitàtèrɛ dèidèinte bɔnɔ nna Irikpe ciyo Àfɔ nna À ganayo,

Hali Irikpe nà dìyàyo di bɔnɔ wi nna Andébi Muhammadu (Irikpe mà à f̄ ka à saabu ka à yeenanī), n̄ja ká à kà nna àdiini kùbèntɛ nna Chariya gòngòròntɛ ká à bɔrò kulu marguyo hali ciyámā keiyo h̄ɛnɛ, sàriya di ká à nà sàriya káayo n̄ jina kulu kubanī ká n̄ tuusu, n̄ja Iri Nɔrukpe Jirima

Bèerikpe Ká Ā Beeriyo dù ka cīnnì ka gono nna gòngòròyo hali ciyáma keiyo hene jisi ka à tabbatanī àdiini wò se.

Bòrò fò suu bara ciminòkpe faasede à nà cimi nò dìyàyo di kulu sè.

Irikpe yǎ nà dìyàyo di kulu samma , ka Ā hàliitayo kulu fòoro nna ò ganayo, warka à ci ceferi ò kuna àfò ñmene dìyàtere se, à ci ceferi ò kulu se nò ya. Ā ganna tàali fò sí ká à bayo bìsa bòrò mà Irikpe dìyàtere yèeti ka honṅu à ganayo, dǎ ya Al-Janna huroyo mà dù ka tē se nna cimi nòyo dìyàyo di kulu sè.

Ká à ci ya ni, hàika à bara tilasì bòrò fò kulu ga záamani wò kuna nò à 'n cimi nò Irikpe Se nna Irikpe dìyàyo kulu se, ka cimi nò hanu kòkòrò se, zàṅa ya bine suu tē faase à 'n cimi nò dìyàyo dí kòkòrò nna ò mèewì Muhammadu (Irikpe mà à fǒ ka à saabu ka à yéennī) se ka à gana, dìyà ká Irikpe nà à tēemako nna munjiza gòngòrònte ká ṅṅa nò àl-kùrani jìrìmànte ká Irikpe nà à cermayo ñmene àlkawali zàa hali Ā 'n ganna nna hàika à gono à bònṅo tubi ṅmǎa (ciyámā keiyo hene) .

Irikpe cì àl-kùrani jìrìmànte kuna ká warka à honṅu cimi nòyo dìyà bá ifò di se Ā Kpèitere dìyàyo kuna à kpe di bara ceferi Irikpe se nò ya ka yēi ka bara Ā ñmene dìyàtere kàkàwkpe , Irikpe Ká Ā Beeriyo cì :

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُقْرِقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾﴾

«Warkáayo ò gu Irikpe nna Adiyàyo guturu koo bāa ò mà fefei dàm Irikpe nna À diyàyo binni koo cì irii cimi ò diyàyo di kuna àfɔyo se kó gu ò kuna àfɔyo guturansi nɔa ò bāa ò mà hìni fɔ ɔmàani zà (ceferitère nna ciminɔyo binni koo tàmaayo ká nɔa di yá ba ò yeenanī) 150 .

Còroo di cèferi bɔɔɔ bɔɔɔyo ò ya, Iri bine nà àzaaba wàlànkansinte sòɔru ceferiyo se 151 » [Annisaai : 150-151] .

À ganna ò iriyo àssilaamayo iri cimi ò Irikpe se nna hanu kòkòrò se - zàɔa ká Irikpe fòoro - nɔa iri cimi ò diyàyo kulu se nna Tilayo kulu káayo ò jina (ka zummu kìte zà Irikpe dɔ), Irikpe Ká À Beeriyo cì:

﴿عَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٤٥﴾﴾

«Irikpe Diyà (Muhammadu ,Irikpe ɔmɛne Fɔyo nna À Saabuyo nna À Yeenanīyo mà tɔ à ga) nà cimi ò hàika ò zumani à se zà Irikpe dɔ, nna àssilaama hènɔyo bɔɔɔyo, ò kuna bá mei nà cimi ò Irikpe se nna À Málàaikayo se nna À Tilayo se nna À Diyàyo se. Iri suu fèfèi dàm (ò kuna) àfɔ nna à hànsine

dìyàyo binni, n̄a n̄ cì : iri m̄a ka gana . N mà iri k̄w̄su, iri N̄rukpe, N d̄o n̄o ȳiyo d̄o gono 285» [Al-Bakarah : 285] .

Ifo ñ ce àl-kùranī jìrìmànte ?

Àl-kùranī jìrìmànte n̄o Irikpe Ká Ā Beeiyo ñmene M̄ec̄inè nna Ā dìyàtèrè ká Ā nà à zumanī dìyàyo k̄k̄òrò Muhammadu se, n̄a ȳã binè bara mùnjizayo kuna warka à bayoo bìsayo ká ģ cibayo Andébi Muhammadu (Irikpe mà à f̄s̄ ka à saabu ka à yeenanī) ñmene àndèbitere cimi ga, kp̄ñe Āl-kùranī jìrìmànte di ȳã bara cimi à hukumusiyo kuna koo bara cimi à làabàariyo kuna,

N̄a Irikpe nà saara ñmaare tàngàri cìf̄oyo ga ká c̄ejei n̄ mà kàna bá àl-kùranī di ñmene suura f̄o tìkì tàk̄ā , n̄a n̄ m̄on̄h̄ò z̄àña ya teyo ; hàika ģ cì bayo ḡanna nna kà hàika à gono à kunaa hàì kulu ká ģ làt̄iyo nna b̄òr̄o anduniya nna laahara hunayo senni kuna marguyo, n̄a à kuna àlāmari cimi ñmeneyo káayo n̄ làt̄iyo nna cimi n̄oyo káayo cimi n̄oyo n̄ se bara tilasì kulu ȳei ka gono,

Z̄àña ká à kuna f̄òroyo gono nna hon̄j̄eyo káayo à bara tilasì b̄òr̄o mó òira n̄ b̄on̄h̄o n̄a nna à N̄rukpe b̄inni senni kuna, ð̄e binè n̄a nna à b̄òh̄ò b̄inni senni kuna, ð̄e binè n̄a nna hàl̄iita c̄inniyo b̄inni senni kuna, à kuluyo w̄ò dù ka gono à kuna n̄o nna m̄w̄ ȳasi ciricī ká à bara c̄inè ñm̄aniyo nna c̄inè kp̄àar̄e teyo d̄o k̄amm̄e ñmene .

N̄a à ȳei koo dàl̄iili t̄utuuma marguyo z̄ã

lăakali hènno ημενεyo nna àlămari cimi ημενε κάayo ñ bara beiyo do kämme ημενεyo κάayo ñ cibayo ká tila wò suu tè à 'n bara bòro ημενε teyo kuna, àmma à de bara nò bòroo Nɔrukpe Ká Ā Geyo Kó Beeriyo Mεεcinè .

Ifo nò Àsilàamàtère ?

Àsilàamàtère nò bòηō ceenanīyo nna bòηō baananīyo kulu Irikpe Ká Ā Beeriyo se À ciyo À Fɔ bɔηō , nna bòηō kùsüm nɔyo À se À gànayo bòηō, nna gbei teyo nna À sariya yardayo nna tayo bòηō, nna hòi kulu ká ñ bòota Irikpe bàasi gutuluyo .

Irikpe bine nà Diyàyo dònto nna diyàtère gùre fɔ ká nηa nò : ceyo koo kpee nnā Irikpe bòotayo ga À fɔlɔnku Ká À sinna wece, nna hòi kulu ká ñ bòota Irikpe báasi gutulùyo .

Àsilàamàtère bine bara andebiyo kulu ημενε àdiini nò, ñ kulu ημενε ceyo bara nò àfɔ nηa ñ ημενε sàriayo dù ka bara ηmàanī ηmàanī. Hōōyo bine ká kuna iri gono, Àsilaamayo fɔlɔnku yă àdiini deidei ημενε ká andebiyo kulu kà nnā kotɔyo, nηa Àsilàamàtère ημενε diyàtère yă bara cimi zaamani wò kuna, nηa nηa yă bara diyàtère mèewì ká á gono bòroo se ză Irikpe do .

Ká à bara ya ni , Kpei Ká À nà Ibraahiima nna Muusa nna lisa (fōyo hènno mà to ñ ga) dònto , Kpei Di yáa nà Diyàyo mèewì Muhammadu bòηō dònto kìte (Irikpe mà à fō ka á saabu ka à yeenanī) , nηa lalle Àsilàamàtère ημενε sàriayo dù ka kà nò

koo bara sàriyo káayo ò jina à se tùusùkpe .

Cimi, àdiiniyo kulu káayo bòroo bòota òmă nnā hōyo wò kuna - Àsilāamàtère báasi - àdiiniyo ò káayo ò bara bòroo teyo , dē bine ò dom bara Irikpe òmeneyo òja bòroo nà kammè damu ò kuna ka hòrè nnā, òja ò bèrè ka ci hàifò ká à margu ka bìrìji nna fāji nna gbei kòonu kòonuyo káayo ò tèke tèkeyo cèrè ga nna jenni jenniyo nna bòroo òmenè kookariyo .

Àsilāamayo òmenè àdiini cèrè yàa bara àdiini fòlonku ká à geiyo ka suu bèrè, zàja ká ò òmenè bòota òmāyo gbeiyo káayo ò gu Irikpe bòota nnā bara ò àfò, ò kuluyo yā bine jingari gu (5) jingari , ko gu ò nòruyo òmenè zākāa kă , koo mēhaw hāndu haw. N mà yēi ka nùura yèeti ò Tila nyá ká òja ò àl-kùranī jirīmànte ga (ò bà diya ká) à bara ò àfò kpaarayo kulu kuna . Irikpe Ká À Beeriyo ci :

﴿...الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ

دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

«Hō hanu wò ò Ò nà noo òmenè àdiini kubanī noo se, ka Ò òmenè alheiri funtanī noo se, ka yarda nna Àsilāamàtère mà bara noo se àdiini, noo kuna warka hēerè mayo sáabu nà à toyanī mēmùnà bùko òmāyo ga tilasì bònho à dù ka na bara à bāa tàali gbei teyo zàja ya teyo kuna , à sinna tàali (à mà à òmă) , domi Irikpe bara tàali Kòosùkpe ò Sisibi Mākpe.» [Al-Maaida : 3].

Nɲa Irikpe Ká Ǻ Beeriyo cí àl-kùranī kuna kpěne

:

﴿قُلْ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرٰهِيْمَ وَإِسْمٰعِيْلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالْتَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٨٥﴾﴾

«Cì : iri nà cimi nɔ Irikpe se nna hàika n̄ zumani (àl-kùranī) k̄ite iri se nna hàika ka n̄ zùmani Ibraahima se nna Ismaaiilu nna Ishàaka nna Yaakuuba Yaakuuba kōoyo nna hàika (tila) ká n̄ kàna Muusa nna Iisa nna Andebi cinniyo se zǻ n̄ Nɔrukpe dɔ. Iri suu fèfèi dam n̄ kuna àfɔ nna à hànsinè b̄inni, iri de gu iri b̄òṅṅoyoyo n̄oyoyo koo gu iri b̄òṅṅoyoyo baananīyo Irikpe se n̄ 84

Warka bine à gu Irikpe ganā nna àdiini fɔ ká à nà bara Àlsilàamàtère, n̄ suu tà à se , Hanu Kòkòrò kuna bine à bó gono gbei k̄òɔnukpɛeyo kuna n̄ 85» . [Aali-Imraan : 84-85] .

Dě ya Àlsilàamàtère ḡmene àdiini bara h̄ini s̄iriyànte ká ǻ hunayo kulu marguyo, koo sawayo nna hàliitàtère sintè nna làakali h̄ennɔ, n̄ya b̄inè dèidèinte àlàafiànteyo gu à tàyo, Hàliitàkpe Bèeri Jirima Bèerikpe yǻ nà à ci sariya Ǻ hàliitayo se, n̄ya à bara n̄ àlheiri nna b̄onkaani b̄òroo se Anduniya nna Laahara kuna ḡmene àdiini , à suu dimi fɔ fisau ka dimi fɔ nàm, bère gaa kuuru kàma fɔ ka gaa

kuuru kàmà fò nàm, à kuna bòroo bara nò àfò koo sawayo nna cèrè. Àlsilàamàtèrè di kuna bòrò fò suu fisauyo koo bìsayo à hànsìnè fàase nna à gbei hènno zakā.

Irikpe Ká À Beeriyò cì :

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^(١٧)

«Warka à nà gbei hènno fò te, hàrùbòrò dè bine wèibòrò, ka dù ká bara cìmìnòori, Iri ba à hunanī hunaniyo hènno, ka yēi ka n nò n gbeiyo ηmene bànā à 'n bòori ka bisa hàika n dom gono koo te (Anduniya kuna) 97» [An-Nahali : 97].

Àlsilàamàtèrè bara bônkaani hini nò

Àlsilàamàtèrè bara Andebiyò kulu ηmene àdiini nò , nja yā bine bara Irikpe ηmene àdiini kâ À fisau bòrò kulu se, à bine na bara àdiini ká à fisauyo nna Làarubuyo tìkì .

Àlsilàamàtèrè yā bara bônkaani hini cimi ηmene Anduniya kuna, ka yēi ka bara hunayo hènno kàano gòngòrònte ηmene Làahara kuna .

Àlsilàamàtèrè yā bara àdiini gùrè fò ká à tutu hūnde nna gaa bimbiri bùkaatayo se, nna bòròtèrè ηmene nàwiyayo kulu beenaniyo se, Irikpe Ká À Beeriyò cì :

﴿قَالَ أَهِيْطَ مِنْهَا جَمِيْعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَا يٰۤاٰتِيْنَكُمْ مِّنِّيْ هٰذِيْ فَمَنْ
اٰتَبَعَ هٰذٰى فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى﴾^(١٨) وَمَنْ اَعْرَضَ عَن ذِكْرِيْ فَاِنَّ لَهُ مَعِيْشَةً ضَنْكًا

«Irikpe cì (Andébi Aadama nna à wèi Hawaau sè) : Wà zùmmu, noo bòrò hinka wò (nna Ibiliisu) kulu , zǎ àljanna kuna (ka kpee ganna bònṅò) , noo bara cèrè se iberèyo nò ya, àmma dǎ siriya nna kpàarè fò kà noo se zǎ A Dɔ , warka à nà A siriya nna A kpàarē di gana su ba dèrè hìnì à bine su ba ci bònṅò futukpe 123

Warka nṅa nà banna bere A Tila (ká à bó hòṅṅò nnā) se ba gonna hunayo masùnte , ciyámā keiyo hene Iri 'n dù ka à turanī à mǒ bara dànā 124 » [Taahaa : 123-124].

Hànfàani fò àlsilàamaa duwa Anduniya nna Làahara kuna ?

Àlsilàamàtèrè gonna hànfàani bèri jirimànteyo , ò kùna nò :

- Bàa nna jirima dǔri Anduniya kuna ká bòrò bó bara Irikpe se tǎm ganna , dǎ bòrò bine na bara Irikpe se tǎm ǎ bara tǎm bìnè bā nna sèitam nna kòdǎi se nò.

- Bàa dǔri nna ká Irikpe ba à kòosu Hanu Kòkòrò kuna, À Kpèitèrè yarda mà tɔ à ga, Irikpe mà yēi ka à dàmu Àljannā à 'n dùwaa bàa nna Irikpe yarda nna hunayo hènno gòṅgòrònte , nna ká bòrò ba yèenā nìnè ṅmène àzaaba ga .

- Hànfàaniyo di kuna nò ká ciyámā keiyo hene (laahara) ciminòkpe bó gono nò nna Andébiyo nna

cimìtèeriyo nna warkáayo ò bu honṅu gānyi nna b̀̀r̀ò hènnc̣oyo, if̀ò kàanē yá dù ka t̀ò g̀̀r̀òkàsìnèyo ẁò ! warka bine à na cimi ǹò ṅ̀a bó gono ǹò nna tooluyo nna b̀̀r̀ò làalcyo nna tàali t̀̀ekp̀̀eyo nna barna t̀̀ekp̀̀eyo.

- Warkáayo Irikpe ba ò d̀̀amu Àljanna , ò bó hunayo ǹò hunayo hènnc̣o kàaǹò g̀̀g̀̀r̀ònt̀e kuna ká à sinna buyo d̀̀e bine z̀̀eṅei d̀̀e bine doori d̀̀e bine z̀̀eeǹe d̀̀e bine biǹe bibi , Irikpe m̀ò hàikáayo ñ b̀̀a kulu t̀e ò s̀e, warkáayo ṅ̀ayo ba huro ǹiǹe bó gono ǹò àzaaba g̀̀ng̀̀r̀ònt̀e ká à suu kanti kuna .

- Àljanna di kuna kàaǹeyo káayo m̀̀̀̀ na taba ká diya gono, hanṅa f̀ò bine na taba ka m̀̀a òla, ò bine mosom ná taba ká b̀̀r̀ò f̀ò làsabu kuna, zaṅa ya ṅ̀meǹe cimmani hà̀ỳ̀yo kuna ǹò Irikpe Ká Á Beeriyo ṅ̀meǹe c̀̀yo :

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾﴾

«Warka à nà gbei hènnc̣o f̀ò t̀e, hà̀r̀ùb̀̀r̀ò d̀̀e bine ẁ̀ib̀̀r̀ò, ka dù ká bara c̀̀m̀iǹò̀ri, Iri ba à hunaǹi hunaniyo hènnc̣o, ka ỳ̀ei ka ò ǹò ò gbeiyo ṅ̀meǹe bànā à 'n b̀̀ori ka bisa hà̀ika ò dom gono koo t̀e (Anduniya kuna) 97» [An-Nahali : 97].

Nṅ Irikpe Ká Á Beeriyo c̀̀ :

﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾﴾

«H̀̀nd̀e f̀ò suu bei biǹe kaaani hà̀ỳ̀ ka ò siriyaǹi

ka tuku ñ (ciminòòkpeeyo) se ká à bara gbei (hènnòyo) káayo) ñ dom gono Anduniya kuna koo te ημενε bàñā 17» [Al-Sajda : 17].

Hàsaara fò yá gono warka à nà bara àlsilaama se ?

Bòrò zām beiyo ká à bayo nna à jirimaa bìsayo (beiyo kulu) ña nò Irikpe beiyo , à ba yēi ka zāmu ciminòyo Irikpe se ká à bòrò gomini lăakali kaniyo Anduniya kuna nna hunayo hènno gòngòrònte Laahara kuna .

Bòrò ba zām ciminòyo Tila ká à bayoo bìsayo (tilayo kulu) ká Irikpe zumanī bòroo se se nna à ganayo .

À ba zām ciminòyo Andebi bèeri bèeri jìrìmànteyo se zaña ká à ba zām gonoyo nna ñla Àljanna kuna ciyámā keiyo hene, ka dù ka ba bara sètamyo nna gbei làalòtèekpeeyo nna tooluyo se gòròkàsìnè nìnè fū kuna, fū di nna gòròkàsine di bine mutu ka mēeri !

Irikpe Ká À Beeriyò cì :

﴿قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَعْبَادُ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾﴾

«Cì : wà bei ká hàsàarànte bòñᵒ bòñᵒyo nò warkáayo ñ ci kòonuyo ka zāmu ñ bòñᵒyo nna ñ bòroo ciyáma keiyo hene, zaña ya yá bine bara

hàsàara bàtùmè kpàare ημενε 15

Nìnè làmmà làmmànteyoo gono ò se ò bònḡòdòo nna ò ganna ganna kàmmeyo, hàika Irikpe gu À tãmyo hamburanī nnā ò ya, à se ganna noo A tãmyo wà hamburu Hei 16» [Az-Zumarū : 15-16].

À se ganna warka à bāa yèenaayo làahara kuna à bara à ga tilasì à 'n bara àlsilàama ka bara Irikpe gànàkpe dèndènikpe nna À dìyà (Irikpe mà à f̃ ka à saabu ka à yeenanī).

Cimiyo káayo Andebiyo nna Dìyàyo kulu nà m̃eef̃ò tè ò bònḡò ò ká Laahara kuna bòrò f̃ò su ba yèena fàasse àlsilàamayo káayo nna cimi nò Irikpe se Kpei Ká Ā Beeriyò, ka na wece bá àf̃ò te Ā se bòota ḡmaayo Ā se kuna , ka yēi ka cimi nò Andebiyo nna Dìyàyo kulu se. Dē ya Dìyàyo gànàkpeeyo kulu káayo ò bara ò se ciminòoriyo ò cimmànìkpeeyo ba huro Āljanna ò ya, ka yèena nìnè ga .

Warkáayo ò dom gono Andebi Muusa záamani ka cimi nò à se ka à ciba cibayo gana ò kuluyo di bara àlsilàamayo nna ciminòoriyo nna bòrò hènḡoyo ò ya, amā Irikpe ημενε Andébi lisa dòntḡoyo bannā à ci tilasì Muusa gànàkpeeyo ga ò mà cimi nò lisa se ka à gana ,

Warkáayo ò nà cimi nò lisa se còroo di àlsilàamayo nna bòrò hènḡoyo ò ya, warka cèrè à honḡu cimi nḡoyo lisa se ka cì : a ba cinnì ka gono Andébi Muusa ημενε àdiini bònḡò ò , cèrèkpe di

na bara cimi nòkpe nò ya; domi à honṅu cimi nɔyo Andébi fɔ ká Irikpe nà à dòntɔ se.

Ya nò Irikpe ḡmene diyàyo kòkòrò Muhammadu (Irikpe mà à fɔ ka à saabu ka à yeenanī) dòntɔyo banna, à cì tilasi bòrò kulu ga n̄ mà cimi nɔ à se. Irikpe Di yá nà Muusa nna lisa dòntɔ, Nḡa yǎ yàara ka diyàyo mèewì Muhammadu dòntɔ , à se warka à ci Muhammadu diyàtère se gùtùlu ka cì : à ba cìnni koo gono Muusa dē bine lisa ganayo bònṅò nò , à kpee di nà bara cimi nòkpe nò ya .

À bine suu tɔ bòrɔ mó cì ká à gu àlsilaamayo jirimanī, zaṅa ká à suu tɔ à yèenaayo làhara kuna se à mǔ mònṅònteyo salàa ko gu n̄ tēemako . Haika à de bara nò ká à suu tē se à 'n bara cimi nòkpe Irikpe se nna À Tilayo nna À Diyàyo nna Hànu Kòkòrò se; Irikpe mà dù ka nḡayo di tà à se ! À ganna tàali fɔ si ká ǎ bayo ka tɔ wece teyo Irikpe se nna Irikpe gutulùyo nna Diyàtère ká Irikpe nà à zumanī zām ka tā de bine À Kpèitère diyàyo kòkòrò Muhammadu (Irikpe mà à fɔ ka à saabu ka à yeenanī) ḡmene diyàtère honṅūyo .

Ká à bara ya ni, Yahuudiyo nna Nasaarayo nna bòrò fɔ ḡmàanīyo káayo n̄ mǎa Irikpe diyà Muhammadu (Irikpe mà à fɔ ka à saabu ka à yeenanī) diyàtère ka dù ka honṅū cimi nɔyo à se ka honṅū huroyo Àlsilàamàtère ḡmene àdiini kuna, n̄ ba gono n̄nè fū kuna nò koo gòngòroyo à kuna saa kulu, Irikpe ḡmene sàriya ka À te nò ya , à nà bara

bòroo kuna bòrò fò ημενε sari teyo , Irikpe Ká Ā Beeriyò cì :

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾

«Warkáayo ò ci cefèriyo , zǎ tilakpeeyo nna wecetèekpeeyo Irikpe se kuna , ñ kpee koo gono jahannama nìnè kuna koo gòngòròyo à kuna, ñjayo yá bara hàliitayo kuna ilàaloyo 6 » [Al-bayyina : 6].

Dě ya ká diyàtèrè kòkòrò zùmmu bòroo se zǎ Irikpe dɔ, à ci tilasì bòrò kulu ká à ba mǎa Àlsilàamàtèrè senni ka ba mǎa diyà kòkòrò Muhammadu (Irikpe mà à fǒ ka à saabu ka à yeenanī) senni ga à 'n cimi nɔ à se ka à sàriya gana ka diyà di gana à fòoroyo nna à honṣeyo kuna, ñja di ganna warka à ba mǎa diyàtèrè kòkòrò wò senni ka ba honṣū àla, Irikpe su ba hàifò tǎ à se, À de ba à nɔ àzaaba nò Laahara kuna.

Cìnèyo wò cimmanīyo hàyàyo kuna nò Irikpe Ká Ā Beeriyò cíyo :

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

«Warka à gu Irikpe gana nna àdiini fò ká à na bara Àlsilàamàtèrè ò suu tà à se , làahara kuna à 'n dù koo gono hàsàarànteyo kuna 85»

[Aal-Imrana : 85].

Ñja Irikpe Ká Ā Beeriyò cì :

﴿فَلْ يَتَأْهِلِ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا

نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا
 أَشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

«Cì : Noo Tilakpɛɛyo wà kà mɛɛcìnè fɔ ká à bara deidei koo sawayo iriyo nna nooyo bìnni dɔ : iri 'n suu bòɔta ηmǎ fàase Irikpɛ sɛ, iri 'n suu wece bá àfɔ tɛ À sɛ, iri 'n suu cèrɛ zā iri kònù kònu koo cèrɛ ci irikpɛɛyo ka Irikpɛ (Allaah) nàm . sá di dǎ ò nà banna bɛrɛ , wà cì ò sɛ : wà sǎda ká iriyo gu iri bòηɔɔyo nɔyo Irikpɛ Ká Ā Beeriyo sɛ 64 »

[Aal-Imrani : 64].

Ifo yǎ tilasiyo àlsilaama ga ?

Cimi nɔyo ziigo idū wò sè yǎ bara tilasi àlsilaama ga :

1- Cimi nɔyo Irikpɛ Ká Ā Beeriyo sɛ, nna ká Nɔa nò Hàlilitàkɛ, hunàyo hàya (arziki) Gòmìnìkɛ, hunayo Bèrè Bèrèkɛ, Mèikɛ, hàifɔ nà bara zàŋa Ā Tàka , Ā sinna wèi bèle kōo, nna ká Ā Fɔlɔnku yǎ hìmāayo nna bòɔta ηmǎayo à sɛ, nna ká ò mà suu bòɔta hàifɔ ηmāanī sɛ koo margu nna Āla , nna ká ò mǔ nàaneyo bine kuna ká bòɔta ηmǎayo hàifɔ kulu sɛ ka Ā nàm bara bòɔta ηmǎayo kōɔnū nò .

2- Cimi nɔyo Malaayikayo sɛ ká ò bara nò Irikpɛ Ká Ā Beeriyo tamyɔ, Ā nà ò hàliita nò nna asike, nɔa Ā jisi ká ò gbeiyo kuna nò ò mǔ zùmmu nna dìyàtere Ā ηmɛnɛ Andebiyo sɛ.

3- Cimi nɔyo tilayo kulu ká Irikpɛ nà ò zumanī Ā ηmɛnɛ Andebiyo sɛ (zàŋa Attaura, nna Injiila - zǎ ò

na kàmmè damu ò kuna ka ò bèrè berè jina -),
Tilayo di bine kòkòrò ò òl-kùranī jìrìmàntè.

4- Cimi nɔyo Dìyàyo kulu se zàŋa Nuuhu, nna
Ibraahima, nna Muusa, nna Iisa, nna ò kòkòrò
Muhammadu, ò dù ka bara boroo kuna ò. Irikpe nà
ò tèmako nna dìyàtèrè ka séedayo nna màamaaci
hàyàyo káayo ò gu ò cimi tèyo ciba nɔɔnɔ ò se .

5- Cimi nɔyo hanu kòkòrò se sá ká Irikpe ba bòrò
sìntèyo nna bòrò kòkòròyo turanī, Irikpe mà
hukumusi te A hàliitayo binni ka cimi nòɔkpeeyo
dam Àljanna, ceferiyo nŋayo nìnè .

Cimi nɔyo hàika Irikpe jìsi se, nna ká Irikpe è hàì
kulu bei, zǎ hàika à tè wakati ká à bisa kuna, nna
hàika à ba kǎ te wakati ká à kà kuna , nna ká Irikpe
nà hàì kulu bei ka bine ka zàŋa ya hàntum ka yèi ka
bāa à tèyo , nŋa À nà hàì kulu hàliita .

Nna ká n mà Irikpe bòɔta nna hàika À jìsi sariya
zǎ jingari nna zàkāa kǎyo nna mēehauyo, nna haji
teyo dǎ yiiko nna hini gono n se, kpěne à bara à ga
tilasì ò à mà à ŋmēne àdiini beiyo cèeji, à ŋmēne
àdiini ká nŋa yǎ bara à bɔnkaani Anduniya kuna
nna à yèenaayo Laahara kuna hunù dɔ .

رسالة الحرمين

Message of The Two Holy Mosques

Guidance content for the visitors of the Holy Mosque
and the Prophet's Mosque in languages

